

Walory przyrodnicze i antropogeniczne w turystycznym rejonie Doliny Bugu¹

Wody Bugu rozpoczynają swoją wędrówkę na Wyżynie Podolskiej na Ukrainie. Przemierzają Wyżynę Wołyńską, Polesie Wołyńskie, Polesie Zachodnie, następnie przecinają Niziny Środkowopolskie i Wysoczyznę Podlasko-Białoruską, aby ostatecznie znaleźć ujście w Jeziorze Zegrzyńskim. Długość rzeki wynosi 772 km, w tym 224 km w Polsce, a 363 km stanowi odcinek graniczny Polska – Ukraina oraz Polska – Białoruś. Wraz z biegiem rzeki zmienia się szerokość jej koryta i ukształtowanie doliny.

Walory turystyczne Doliny Bugu

Walory turystyczne stanowią specyficzne cechy i elementy środowiska naturalnego oraz przejawy działalności człowieka, które są przedmiotem zainteresowań turystów (J. Wyrzykowski).

W literaturze przedmiotu spotykamy kilka prób podziału walorów turystycznych. Najbardziej popularna jest systematyka O. Rogalewskiego², który przyjmując za kryterium motyw podróży podzielił walory turystyczne na: wypoczynkowe, krajoznawcze i specjalistyczne. Na potrzeby niniejszego artykułu przyjmujemy nieco inny i prostszy podział, tj. na **walory naturalne** i **walory antropogeniczne**³. Najbardziej poszukiwane i cenione przez turystów są obecnie walory naturalne (przyrodnicze). Wynika to z rozwoju cywilizacji i w konsekwencji tendencji do wypoczynku na łonie natury, w ciszy i spokoju. Duże

¹Dolina Bugu jest terminem umownym, obejmującym obszar leżący w bezpośrednim sąsiedztwie rzeki Bug.

²J. Wyrzykowski: Geograficzne uwarunkowania rozwoju urlopowej turystyki wypoczynkowej w Polsce. Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1986, s. 10.

³S. Wodejko: Ekonomiczne zagadnienia turystyki. Wyd. PWSH, Warszawa 1998, s. 26–27.

znaczenie walorów naturalnych jest też główną przyczyną niekorzystnego w turystyce zjawiska, jakim jest sezonowość. Walory antropogeniczne (np. zabytki, architektura, folklor, zwyczaje, rzemiosło)⁴ postrzegane są najczęściej jako komplementarne, towarzyszące jedynie walorom naturalnym. Jest to pogląd nie do końca słuszny, w określonych bowiem sytuacjach i dla pewnych grup odbiorców walory te mają decydujące znaczenie.

Przegląd naturalnych i antropogenicznych walorów wypoczynkowych Doliny Bugu rozpoczniemy od górnego biegu rzeki i wraz z jej prądem przejdziemy przez kolejne krainy.

Naturalne walory turystyczne Doliny Bugu

Ocena środowiska geograficznego pod kątem potrzeb turystyki nastrocza wielu trudności, co wynika z konieczności sprowadzenia do wspólnego mianownika różnych wartości odnoszących się poszczególnych cech tego środowiska⁵. Do elementów środowiska niezbędnych do uprawiania turystyki zaliczamy: czystość środowiska (największe znaczenie przywiązywane jest do czystości powietrza), niewystępowanie lub niski stopień występowania hałasu, walory estetyczne krajobrazu, niewystępowanie przeciwwskazań klimatycznych. Pomijając szczegółową charakterystykę wspomnianych tu cech, możemy przyjąć za J. Wyrzykowskim⁶, iż obszar Doliny Bugu pozbawiony jest cech wykluczających lub ograniczających możliwości jego wykorzystania dla potrzeb turystyki.

Niewątpliwie największą atrakcją przyrodniczą Doliny Bugu są licznie występujące tu chronione gatunki roślin i zwierząt oraz parki krajobrazowe i park narodowy.

Strzelecki Park Krajobrazowy stanowi obszar 11 396 ha na terenie gmin: Dubienka, Białopole, Horodło i Hrubieszów. Jest to typowy park leśny z wieloma rzadkimi gatunkami roślin (35 objętych ochroną). Stare, wielogatunkowe drzewostany są siedliskiem wielu gatunków ptaków, np. orlika krzykliwego. Lasy Strzeleckiego PK zostały wpisane na listę ostoi ptaków o znaczeniu krajowym, a dolina nadbużańska jako ostoja o znaczeniu europejskim. Park jest również siedliskiem ginącego w Polsce żółwia błotnego oraz bobra i wydry. Na nadbu-

⁴S. Wodejko: *Ekonomiczne zagadnienia turystyki*. Wyd. PWSH, Warszawa 1998, s. 27.

⁵Najczęściej stosowanymi metodami są: metoda bonitacji punktowej, metoda modelowa, metoda agregatowa, miara syntetyczna. Stosowanie tych metod budzi jednak wiele wątpliwości co do prawdziwości uzyskanych wyników.

⁶T. Lijewski, B. Mikułowski, J. Wyrzykowski: *Geografia turystyczna Polski*. PWE, Warszawa 1998, s. 46.

zańskich łąkach występuje wiele gatunków motyli dziennych, w tym chronione gatunki modraszaków.

Celem utworzenia **Chełmskiego Parku Krajobrazowego** (14 000 ha) była ochrona dużych kompleksów leśnych, łąk i torfowisk niskich. Położenie na pograniczu dwóch jednostek fizjograficznych: Pagórów Chełmskich i Obniżenia Dubienki, sprawiło, iż krajobraz jest tu zróżnicowany. Urozmaicone są też skład gatunkowy i struktura wiekowa lasów Chełmskiego PK. Park ten odznacza się wyjątkowym bogactwem florystycznym, w tym różnorodnością rzadkich i chronionych gatunków roślin (53 gatunki są pod ochroną ścisłą, 13 gatunków pod ochroną częściową, w tym jedna z najrzadszych roślin w Polsce – jęczyczka syberyjska). Najliczniejszymi mieszkańcami są tu ptaki (152 gatunki), a wśród nich wodniczka – najbardziej zagrożony gatunek ptaków w Europie. Bogata jest też fauna bezkręgowców. Na torfowiskach żyje ponad 800 gatunków motyli, z których wiele znajduje się na Czerwonej Liście Zwierząt Ginących i Zagrożonych w Polsce.

Sobiborski Park Krajobrazowy (10 000 ha) położony jest we wschodniej części Równiny Łęczyńsko-Włodawskiej na obszarze gmin: Włodawa, Hańsk i Wola Uhruska. Lasy zajmują 85% powierzchni Parku. Pozostała część to torfowiska i położone wśród lasów i bagien jeziora. Na terenie Parku występuje ponad 40 gatunków roślin objętych ochroną prawną, w tym wierzba lapońska, rosiczka pośrednia oraz relikty okresu polodowcowego – brzoza niska. Ciekawostką Sobiborskiego PK jest żółw błotny, gatunek zagrożony wyginięciem, którego występująca tu populacja (ok. 500 osobników) jest największa w Europie Środkowej.

Poleski Park Narodowy położony jest w środkowo zachodniej części Równiny Łęczyńsko-Włodawskiej i zajmuje powierzchnię 9647,73 ha. Najciekawszymi formacjami roślinnymi są torfowiska. Dużym bogactwem odznacza się zarówno flora, jak i fauna Parku. Ogółem występuje tu ponad 900 gatunków roślin, w tym 60 objętych ochroną prawną, a 170 uznanych za rzadkie; żyje 15 gatunków ryb, 12 gatunków płazów, 6 – gadów (m.in. żółw błotny), 35 gatunków ssaków (m.in. gronostaj, wydra, bóbr, łosć, wilk), 146 gatunków ptaków lęgowych, w tym aż 17 zagrożonych wyginięciem.

Park Krajobrazowy „Podlaski Przełom Bugu” (30 904 ha) obejmuje jeden z najpiękniejszych pod względem krajobrazowym odcinków doliny Bugu. Bardzo bogata jest szata roślinna, zachowały się unikatowe zbiorowiska roślinne, w tym m.in. ciekawe zbiorowiska łąk zalewowych i lasów łęgowych. Najstarsze są ok. 140-letnie dąbrowy. Na terenie Parku stwierdzono występowanie 765 gatunków roślin, w tym 36 objętych jest ochroną całkowitą, a 16 częściową. W dolinie rzeki żyje ok. 146 gatunków ptaków, co nadaje Parkowi rangę szczególnie cennego dla awifauny. Występują tu gatunki rzadkie w skali europejskiej, jak: puchacz, kulon, orlik krzykliwy. Wśród ssaków najcenniejsze są wilk, bóbr i wydra.

Nadbużański Park Krajobrazowy (57 074 ha) przyporządkowany różnym jednostkom fizjograficznym (Dolina Bugu, Wysoczyzna Siedlecka, Międzyrzecz Łomżyński). Park powstał w celu ochrony wyjątkowych walorów przyrodniczych i krajobrazowych i charakteryzuje się niskim stopniem przekształcenia krajobrazu. Wiele zbiorowisk roślinnych zachowało cechy zbiorowisk naturalnych lub półnaturalnych, zasadnicze elementy rzeźby terenu stanowią bagna, wydmy oraz taras zalewowy nad Bugiem. Lasy Parku – Puszcza Kamieniecka i Mielnicka – położone są w pradolinie Bugu. Dominują bory i olszyny. Bogata i zróżnicowana jest flora i fauna parku. Wśród gatunków chronionych można wymienić gęgawę, bociana czarnego, żurawia, cietrzewia i łosia.

Parkom krajobrazowym i narodowym towarzyszą obszary chronionego krajobrazu. Obejmują one bogate krajobrazowo tereny o wyróżniających się i specyficznych dla danego regionu cechach krajobrazu. Z obszarów tych wydzielone są często otuliny, które bezpośrednio przylegają do cennych przyrodniczo obszarów.

Walory antropogeniczne Doliny Bugu

Walory antropogeniczne Doliny Bugu są efektem burzliwej historii omawianego regionu, który na przestrzeni wieków przechodził pod panowanie licznych władców i co za tym idzie podlegał różnym wpływom oraz zasiedlany był przez ludzi o odmiennej tradycji i kulturze. Na potrzeby niniejszego artykułu przedstawione zostaną jedynie wybrane walory, które zdaniem autorki zasługują na szczególną uwagę.

Hrubieszów, o którym wzmiankowano już w kronikach ruskich z 1255 roku, prawa miejskie uzyskał w 1400 roku z rąk Władysława Jagiełły. Przyznawane w XV i XVI w. miastu przywileje wynagradzały poczynione przez liczne napady tatarskie szkody i przyczyniły się do rozkwitu Hrubieszowa. Od początku istnienia Hrubieszowa jako miasta było tu kilka świątyń: cerkwie (pierwsza istniała już przed lokacją miasta, w XVII w. było ich trzy), kościoły katolickie (pierwszy z XV w.), cerkiew unicka, synagogi żydowskie; część z nich pozostała do dziś w postaci zabytków, które ocalały pomimo najazdów i wojen, jakie rozegrały się na tym obszarze.

W okresie zaborów ziemie hrubieszowskie znalazły się w zaborze austriackim. W drodze wymiany dóbr trafiły pod władanie hr. Ignacego Cetnera, który w roku 1800 odprzedał je – za pośrednictwem księcia Aleksandra Sapiehy i jego żony – ks. Stanisławowi Staszicowi, który założył tu Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie. Jak twierdził Staszic, miało być ono „wzorem sprawiedliwego

urządzenia włościan dla ratowania się wspólnie nieszczęściu”⁷. Było też pierwszą tego typu organizacją rolniczą w Europie, prekursorką instytucji spółdzielczych i samorządowych. Po licznych przeobrażeniach przetrwało do 1945 r.

Dotkliwie zniszczenia przyniosły Hrubieszowowi kolejne wojny XX w. Miasto wielokrotnie przechodziło w ręce żołnierzy radzieckich, polskich i niemieckich. Niemiecka okupacja przyniosła krwawe żniwo w postaci licznych aresztowań i zsyłek do obozów koncentracyjnych. W pobliskim Sobiborze znajdował się obóz zagłady, do którego wywieziono z hrubieszowskiego getta ok. 10 tys. Żydów.

Horodło, leżące na pograniczu dwóch wielkich krain geograficzno-historycznych – Polesia i Wołynia – jest podobnie jak Hrubieszów jednym ze średnio-wiecznych Grodów Czerwieńskich. Pierwsza wzmianka o Horodle pochodzi z 1287 r. Swój rozkwit zawdzięcza miasto korzystnemu położeniu przy przeprawie przez Bug oraz krzyżowaniu się tu starych traktów. Duże znaczenie miało też wykorzystywanie Bugu jako szlaku komunikacyjnego i handlowego. Horodło kojarzy się najczęściej z unią polsko-litewską, która zawarto tu w 1413 r. Z datą tą miasto (miastem nazwane jest już w dokumentach z 1396 r.) przekazane zostało przez króla Władysława Jagiełłę wielkiemu księciu litewskiemu Witoldowi (po jego śmierci w 1430 r. wróciło w ręce książąt mazowieckich). W XV i XVI w. miasto wielokrotnie niszczyli Tatarzy. Kolejni władcy nadawali mu nowe przywileje. Na II połowę XVI i I połowę XVII w. przypada okres największego rozkwitu Horodła. Działo się tak ze względu na korzyści płynące z położenia nad rzeką. Rozkwitły handel i rzemiosło. Pojawiły się cechy krawców, kuśnierzy, tkaczy i flisaków zajmujących się spływem towarów w dół rzeki. Już w XV w. zbudowano na Bugu młyn wodny, a w kolejnym stuleciu ich liczba wzrosła do trzech.

Rozwój miasta został zahamowany w II połowie XVII w. za sprawą siejących zniszczenie napadów kozackich oraz podczas wojny północnej (I połowa XVIII w.). Z upadku podniosło się dopiero w II połowie XVIII stulecia. Na nowo rozkwitł handel, którym zajmowali się wyłącznie Żydzi. Upadek żeglugi na Bugu (XIX w.) oraz oddalenie od kolei i głównych szlaków komunikacyjnych zapoczątkowały regres gminy, a większość ludności zajmuje się rolnictwem. O dawnej świetności grodu świadczą nieliczne zachowane zabytki, w tym: zespół zabudowań kościoła i klasztoru dominikanów z połowy XVIII w. oraz drewniana cerkiew grekokatolicka zbudowana w 1932 r. (obecnie wykorzystują ją katolicy). Do dziś zachował się też układ urbanistyczny dawnego miasta oraz część starej,

⁷Rąkowski G.: Polska egzotyczna. Część druga. Oficyna Wydawnicza „Rewasz”, Warszawa 1996, s. 241.

drewnianej i murowanej zabudowy z XIX i XX wieku. Pośrodku rynku, w miejscu dawnego, zniszczonego przez Szwedów (1702 r.) ratusza, ustawiono kamienny stół, ławę i posąg lwa, które prawdopodobnie pochodzą z wyposażenia horodelskiego zamku.

Dubienka – jeden z głównych ośrodków mezoregionu Obniżenie Dubienki – na początku państwowości polskiej była znanym punktem na szlaku handlowym zwanym „Drogą Królewską”, który wiódł z Wielkopolski i Mazowsza przez Lublin i Chełm do Kijowa. Podobnie jak w innych miejscowościach nadbużańskich, powstał tu port rzeczny wykorzystywany głównie do spływu drewna, zboża i płodów rolnych. Prawa miejskie otrzymała Dubienka w 1588 roku z rąk króla Zygmunta III. Najczęściej chyba jednak nazwa Dubienka kojarzy się z 1792 rokiem i bitwą wojsk polskich pod dowództwem Tadeusza Kościuszki z wojskami rosyjskimi. Ku czci Kościuszki na pamiątkę bitwy zgromadzona w trakcie niepodległościowej manifestacji (1861 r.) ludność usypała w pobliżu Uchańki (wieś położona na północ od Dubienki) kopiec. Na przestrzeni lat był on kilkakrotnie niszczone i odbudowywany. Ostatecznie zrekonstruowano go w latach sześćdziesiątych XX wieku.

Trzeci rozbiór Polski wcielił Dubienkę do zaboru austriackiego. Od 1908 r. należała do Księstwa Warszawskiego, a od 1815 r. do Królestwa Polskiego. W II połowie XIX i XX w. miasto zaczęło podupadać. Na skutek braku przemysłu, oddalenia od głównych szlaków komunikacyjnych oraz upadku żeglugi na Bugu coraz większa liczba mieszkańców miasta zaczęła zajmować się rolnictwem.

Dubience brak cennych budynków, ale przy uliczkach mających typowo wiejski charakter można jeszcze zobaczyć drewniane stuletnie domy. Na uwagę zasługują też XIX-wieczny, neobarokowy kościół katolicki i nieczynna (wzniesiona w 1909 r.) cerkiew prawosławna.

Główny ośrodek Garbu Włodawskiego – **Włodawa** to wzmiankowany w I połowie XIII w. gród w Księstwie Halicko-Włodzimierskim i ważny ośrodek na szlaku handlowym z Chełma do Brześcia. Na ostanie lata XV w. i wiek XVI przypada okres przynależności Włodawy do dóbr książęcych Sanguszków. Dzięki staraniom Andrzeja Sanguszko Włodawa uzyskała w 1534 r. prawa miejskie. W okresie XIII–XVI w. ziemie włodawskie należały kolejno do: ziem trockich, woj. trockiego, woj. podlaskiego, a następnie brzesko-litewskiego, Leszczyńskich, w kolejnych wiekach do Ludwika Pacieja – wojewody poznańskiego, Jerzego Flemminga – podskarbiego litewskiego, Czartoryskich, Zamoyskich, a około połowy XIX w. przeszła na własność rządową. Ziemie włodawskie były polem działań zbrojnych podczas powstania styczniowego (po powstaniu nastąpiły represje władz carskich, m.in. rusyfikacja i prześladowania religijne unitów) oraz wojen XX wieku.

Włodawa ma ciekawy, późnobarokowy układ urbanistyczny, ustalony w końcu XVIII w., z prostymi drogami wylotowymi wybiegającymi z centrum miasta. Na rynku znajduje się oryginalna budowla z XVIII w., zwana czworobokiem. Były to niegdyś kramy i jatki miejskie. O dawnej świetności przypominają też zabytkowe budowle sakralne, m.in.: barokowa synagoga – ufundowana przez Czartoryskich w 1764 r. (obecnie siedziba Muzeum Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego), cerkiew (pierwotnie unicka, później prawosławna) – ufundowana przez hr. A. Zamoyskiego (1840–1842 r.), zespół klasztoru i kościoła paulinów z XVIII w., klasycystyczna synagoga z II połowy XIX w.

Zmierzając z biegiem rzeki w kierunku Kodnia trafiamy do wsi Jabłeczna, gdzie mieści się jeden z trzech działających w Polsce klasztorów męskich obrządku prawosławnego. Wieś wzmiankowana jest już w XV w., w tym czasie istniał tu też klasztor. Historia tego miejsca jest niezwykle bogata, a ubarwiają ją jeszcze liczne przekazy ludowe. Niewątpliwie najcenniejszym obiektem otoczonego starymi drzewami zespołu klasztornego jest klasycystyczna murowana cerkiew wzniesiona w latach 1839–1840, a w niej słynące niegdyś cudami ikony św. Onufrego i Bogurodzicy. Do cerkwi wiedzie dzwonnica – brama z połowy XIX w. Zespół klasztorny uzupełniają dwie drewniane kaplice z początku XX w. Oprócz klasztoru we wsi Jabłeczna znajdują się: drewniana cerkiew unicka z 1750 r., wielokrotnie przebudowywana, zmieniona na prawosławną, a następnie na kościół katolicki; murowane budynki z końca XIX w. oraz dwa zabytkowe wiatraki – koźlaki z XIX/XX w. Obecnie Jabłeczna jest popularnym miejscem pielgrzymek ludności prawosławnej.

Czym Wilno dla Litwy, Częstochowa dla Polski, tym Kodeń dla Podlasia – głosiło powiedzenie z I połowy XVIII w. Z powstaniem i istnieniem Kodnia, największego ośrodka Równiny Kodeńskiej, związane są burzliwe wydarzenia i liczne legendy. Od przełomu XV i XVI w. do 1800 r. Kodeń należał do rodu Sapiehów. Szczególnie znany jest Mikołaj Sapieha, który dla umocnienia wiary katolickiej w ludzie podlaskim oraz dla uświetnienia budowanej w Kodniu świątyni wykradł z kaplicy papieskiej obraz Madonny de Guadalupe, za co został wyklęty przez ówczesnego papieża Urbana VIII (po wieloletniej pokucie kłątwa została zdjeta). Przywieziony obraz już w niedługim czasie zasłynał cudami i przyciągał rzesze wiernych, zyskując nazwę Matki Boskiej Kodeńskiej. Wraz z końcem panowania Sapiehów zakończył się okres pomyślności miasteczka. Położone z dala od uczęszczanych szlaków komunikacyjnych skazane było na powolną wegetację. Niewątpliwie najcenniejszym zabytkiem sakralnym nie tylko Kodnia, ale i całego Podlasia jest ufundowany przez M. Sapiehę (1629–1636 r.) kościół p.w. św. Anny, którego pierwowzorem była bazylika św. Piotra w Rzymie. Ozdobą kościoła jest wspomniany już obraz Madonny de Guadalupe,

czyli Matki Boskiej Kodeńskiej. Obok kościoła znajduje się XVIII-wieczna dzwonnica. Zachowała się też drewniana cerkiew zamkowa z 1540 r., obecnie kościół filialny. Niestety, z zespołu zamkowego – poza cerkwią – zachowały się tylko pozostałości dawnego parku ze starodrzewem. Obecnie w parku ustawione są prace podlaskiego rzeźbiarza Tadeusza Niewiadomskiego tworzące oryginalną Drogę Krzyżową ze stacjami oraz cykl poświęcony męstwu i martyrologii żołnierzy polskich. W bardzo złym stanie zachowały się: wielokrotnie przebudowywany pałacyk Placencja – siedziba księżnej Elżbiety Sapieżyny – otaczający go park oraz dawna oficyna pałacowa z XVIII w. W samym miasteczku pozostało kilka drewnianych domów z przelomu XIX i XX w. oraz XX-wieczna nieduża cerkiew prawosławna, w pobliżu której stoi dzwonnica – brama, ślad po dawnej cerkwi unickiej.

Historia **Terespola**, miasta położonego na obszarze mezoregionu Podlaski Przełom Bugu, sięga XVI w. Największy okres rozwoju przeżyło miasto będąc własnością Podskarbiego Wielkiego Litewskiego – Jerzego Flemminga. Terespol był też świadkiem starć dwóch wielkich polskich rodów – Czartoryskich i Radziwiłłów. Po śmierci Flemminga (1771 r.) rozpoczął się okres upadku Terespola, do czego przyczyniły się dwa duże pożary w pierwszych latach XIX w.

W XIX w. działała w Terespole komora celna pomiędzy Cesarstwem Rosyjskim a Królestwem Polskim. Po powstaniu styczniowym ziemie terespolskie stały się własnością rządu carskiego, który przystąpił do wznoszenia twierdzy w Brześciu. Spowodowało to stopniowe wyburzanie miasta i przesuwanie go na zachód. Jedyną ocalałą z tego okresu budowlą jest cerkiew prawosławna (dawniej unicka) z 1863 r.

Przeprowadzenie przez Terespol linii kolejowej z Warszawy do Brześcia oraz możliwość zatrudnienia w pobliskim Brześciu przyczyniły się do rozkwitu miasta. Śladami dawnego Terespola są, oprócz wspomnianej już cerkwi, nieliczne drewniane i murowane domy z końca XIX i początku XX w., metalowy obelisk z 1825 r. upamiętniający budowę bitego traktu Warszawa – Brześć oraz porozrzucane nad Bugiem ziemno-murowane fortyfikacje dawnego systemu obronnego twierdzy brzeskiej.

Najwcześniejsze wzmianki o **Janowie Podlaskim**, mieście położonym na północnym skraju Równiny Łukowskiej, nazywanym wówczas Parchowem, pochodzą z 1423 r. W 1465 r. osada uzyskała prawa miejskie i zmieniła nazwę na Janów, do którego dodano później drugi człon „Biskupi” (z uwagi na wieloletnią siedzibę biskupów). Nazwa Janów Podlaski utrwaliła się dopiero w XIX w.

Położenie u zbiegu ważnych traktów i przeprawy przez Bug dało miastu dobre warunki rozwoju. Jednakże wielki pożar (1620 r.) oraz ogromne zniszczenia podczas „potopu” szwedzkiego położyły kres pomyślnemu rozwojowi. Po-

mimo starań kolejnych biskupów, miasto nie odzyskało dawnej świetności. Niewątpliwie najśłynniejszym z rezydujących tu biskupów był Adam Naruszewicz – poeta i historyk epoki oświecenia, autor „Satyr” i wielotomowej „Historii narodu polskiego od przyjęcia chrześcijaństwa”.

Niestety, w końcu XIX w. Janów, pozbawiony przemysłu i oddalony od głównych szlaków komunikacyjnych, tracił coraz bardziej na znaczeniu. Druga wojna światowa odznaczyła się głównie wymordowaniem przez Niemców ludności żydowskiej, która stanowiła prawie połowę liczącego wówczas 4400 mieszkańców Janowa.

Dzisiejszy Janów Podlaski (2,4 tys. mieszkańców), na skutek stagnacji i braku perspektyw rozwoju, zachował charakter typowego, przedwojennego, prowincjonalnego miasteczka. Ocalało ok. 100 drewnianych domów z przełomu XIX i XX w. Najcenniejszym zabytkiem Janowa jest zespół pokatedralny, którego głównym elementem jest wielokrotnie przebudowywany kościół parafialny z 1735 r. Z dawnego zamku biskupów zachowały się tylko dwie duże oficyny pałacowe z lat 1770–1780 oraz przylegający do dawnego zamku kompleks zabudowań gospodarczych z końca XIX w. Budowle te otacza rozległy park z partiami starodrzewu, gdzie w 1796 r. zbudowano z polnych kamieni „Grotę Naruszewicza”. Inne zabytki Janowa to Dom Ryttów z końca XVIII w., drewniany młyn wodny i wiatrak z końca XIX w.

Od wielu lat Janów Podlaski słynie ze znajdującej się w pobliskiej Wygodzie stadniny koni. Poza osiągnięciami hodowlanymi, głównie koni czystej krwi arabskiej, w stadninie można podziwiać zabytkowy zespół stajni, w tym Stajnię Zegarową z 1841 r. oraz Czołową z 1845 r., bramę wjazdową z 1840 r. oraz dobrze utrzymane założenie parkowo-krajobrazowe z XVIII–XIX w.

Historia położonego na Wysoczyźnie Drohickiej **Drohiczyna**, najstarszego i niegdyś największego grodu na Podlasiu, sięga XI w. Liczne znaleziska i kurhany wskazują na istniejące tu już w VII w. osadnictwo. Pierwotnie był to gród ruski. W XIII w. rozpoczął się trwający kilka stuleci okres rywalizacji o Drohiczyn między Rusią, Litwą, Polską i Mazowszem oraz Jaćwieżą. W 1253 r. koronował się tu na króla ruski książę halicko-włodzimierski Daniel Romanowicz. Ponad sto lat później (1380 r.) gród najechali Krzyżacy, a wkrótce potem przeszedł on w ręce Jagiełły, który podarował go Witoldowi. W tym okresie Drohiczyn należał do największych i najbogatszych grodów Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Prawa miejskie uzyskał Drohiczyn w 1498 r. z rąk Aleksandra Jagiellończyka. Od 1520 r. aż do rozbiorów stał się stolicą wydzielonego z ziemi trockiej woj. podlaskiego. Okres największego rozkwitu przypada na wiek XVI. Krzyżowały się tu wówczas drogi handlowe z Litwy i Rosji do Warszawy i dalej Europy

Zachodniej oraz z Rusi do Prus i nad Bałtyk. Ważną arterią komunikacyjną stanowił również Bug, były tu port rzeczy i komora celna. Okresowi pomyślnego rozwoju położyły kres kolejno: „potop” szwedzki, grabieże Tatarów, najazd węgierskich oddziałów Rokocznego i epidemia dżumy. Po tych klęskach Drohiczyn nigdy już nie odzyskał dawniej świetności, chociaż nadal był stolicą województwa. W tym okresie nastąpił jednak rozkwit szkolnictwa (kolegium jezuickie). Nauki w Drohiczynie pobierali Karol Żera, autor licznych anegdot i wierszyków, oraz ks. Krzysztof Kluk, słynny botanik i zoolog. Po trzecim rozbiórze Polski Drohiczyn podzielono na dwie części. Wzdłuż Bugu przebiegała granica pomiędzy zaborem pruskim a austriackim, później Królestwem Polskim.

Wiek XIX to dla Drohiczyna okres upadku. Oddalenie od szlaków komunikacyjnych, likwidacja szkół oraz wprowadzenie granicy celnej pomiędzy Cesarstwem Rosyjskim a Królestwem Polskim sprawiły, że Drohiczyn przekształcił się w miasto rolnicze i typowy ośrodek rzemiosła i handlu.

O okresie dawnej świetności Drohiczyna świadczą znajdujące się tu zabytki. Do najcenniejszych należą: XVII-wieczny zespół klasztorny franciszkanów, pojezuicki kościół parafialny z 1723 r., budynki dawnego klasztoru jezuitów i Collegium Nobilium z 1747 r. z zachowanymi sklepieniami kolebkowymi, kościół benedyktynek zbudowany w latach 1734–1738, cmentarz żydowski, gdzie na powierzchni ok. 0,5 ha zachowało się ok. 70 nagrobków, grodzisko na Górze Zamkowej – najstarszy zabytek Drohiczyna, częściowo zniszczony przez rzekę.

Zakończenie

Przedstawione pokrótce wybrane walory przyrodnicze i antropogeniczne Doliny Bugu wskazują na niewątpliwą atrakcyjność tego obszaru. Należy jednakże pamiętać, iż walory te są warunkiem koniecznym, ale niewystarczającym dla przydatności danego obszaru na potrzeby turystyki. Konieczne jest stworzenie i ciągle doskonalenie elementów infrastruktury technicznej i społecznej. Nawet najpiękniejsze i najciekawsze walory przyrodnicze czy kulturowe tracą na wartości bez systemu komunikacji, informacji, promocji i wysokiej jakości bazy noclegowo-żywnościowej.

Literatura

- Chełmskie – przewodnik turystyczny*. FW-H „Promotor”, Lublin 1998.
- GLINKA T. i inni: *Przewodnik Podlasie*, Wyd. Sport i Turystyka, MUZA SA. Warszawa 1997.
- KONDRACKI J.: *Geografia regionalna Polski*, WN PWN, Warszawa 1998.
- LIJEWSKI T., MIKUŁOWSKI B., WYRZYKOWSKI J.: *Geografia turystyczna Polski*. PWE, Warszawa 1998.
- RAKOWSKI G.: *Polska egzotyczna*. Część druga. Oficyna Wydawnicza „Rewasz”, Warszawa 1996
- Słownik geograficzno-krajoznawczy Polski*. WN PWN, Warszawa 1998.
- WODEJKO S.: *Ekonomiczne zagadnienia turystyki*. Wyd. PWSH, Warszawa 1998.
- WYRZYKOWSKI J.: *Geograficzne uwarunkowania rozwoju urlopowej turystyki wypoczynkowej w Polsce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1986.

Natural and Anthropological Values in Tourist Region of Bug Valley

Abstract

The purpose of this study is to characterise the environmental and cultural treasure of Bug Valley. This topic deserves special attention in the face of the multifunctional development of rural areas, particularly of rural tourism and agri-tourism. Valuable landscape and culture features of this region constitute the main factors determining the development of activities under consideration.

However, the development of Bug Valley surroundings through tourist services provided by rural families required adequate tourist infrastructure, namely tourist accommodation establishments, catering and transport network that would meet high quality standards. Otherwise, both unique wildlife features and cultural values of this region would not be exploited.